

УДК 001.891(477)

В'ячеслав Шахненко

ДОСВІД ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ТА СТВОРЕННЯ ЗДОРОВОЇ СІМ'Ї В ІСТОРІЇ СВІТОВОЇ ТА ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІКИ ЯК ЗАСІБ ПОСЛАБЛЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ

А *Стаття актуалізує проблему демографічної кризи в Україні й підводить до висновку, що однією з причин виродження нації є низький рівень культури її здоров'я. Причому демографічна криза починається з проблеми підготовки майбутнього подружжя до народження дітей: у 70% вагітних жінок виникають проблеми зі здоров'ям, що стає причиною погіршення здоров'я їхніх дітей.*

Ключові слова: демографічна криза, культура здоров'я, здоровий спосіб життя, підготовка молоді до створення сім'ї, здоров'я дітей.

Вячеслав Шахненко. Опыт подготовки молодежи к здоровому образу жизни и создания здоровой семьи в истории мировой и отечественной педагогики как способ ослабления демографического кризиса.

А *Статья актуализирует проблему демографического кризиса в Украине и подводит к выводу, что одной из причин вырождения нации является низкий уровень культуры её здоровья. Причём демографический кризис начинается с проблемы подготовки будущих супругов к рождению детей: у 70% беременных женщин возникают проблемы со здоровьем, что становится причиной ухудшения здоровья их детей.*

Ключевые слова: демографический кризис, культура здоровья, здоровый образ жизни, подготовка молодежи к созданию семьи, здоровье детей.

Viacheslav Shakhnenko. Experience of the teaching youth the healthy way of life and family in the history of native and world pedagogy as the tool for demographic crisis reduction.

С *Paper tells about the demographic crisis in Ukraine and leads to the conclusion that one of the causes of the nation degeneration is the low level of the health culture. Moreover, the demographic crisis begins with the problems of future couples to have children: 70% of pregnant women having a problem with health that causes problems with their children's health.*

Key words: demographic crisis, culture, health, healthy lifestyle, training young people to family life, the health of children.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Йде процес розбудови України як незалежної, демократичної, правової держави. Відбувається оновлення суспільства. Україна поступово рухається до Європейського та світового співтовариства. Під впливом змін у суспільстві відбувається перебудова освіти. Розбудова системи освіти проводиться в напрямку оновлення її змісту навчання та виховання. Проте цей процес не знімає проблеми здоров'я учнів.

У 80-і роки минулого століття в Україні розпочався процес виродження нації. У сучасних умовах економічної та екологіч-

ної кризи він набрав обвального характеру. У різних регіонах України смертність у 1,5–2 рази перевищує народжуваність. Щороку населення нашої країни зменшується приблизно на 0,4 млн. людей. З 52 млн. у 1991 році до 2014 року населення України зменшилось до 45 млн. осіб, тобто на 7 млн. Отже, втрата населення за цей період становить понад 13 %. За прогнозами Організації Об'єднаних Націй населення в нашій державі до 2050 року зменшиться вдвічі. Тому цією всесвітньою організацією Україна віднесена до вимираючих країн світу.

На основі аналізу статистичних даних, наукових досліджень вітчизняних філософів, соціологів, педагогів, психологів, лікарів, гігієністів однією з причин демографічної кризи в Україні низький рівень культури здоров'я нації, особливо підростаючого покоління: дорослі й діти недостатньо обізнані з основами здорового способу життя. Особливо складне підготування майбутнього подружжя, особливо матерів до народження дітей: в Україні у 70% вагітних жінок виникають проблеми зі здоров'ям, що стає причиною народження дітей з різними вадами здоров'я, а у 10% під час пологів виникають небезпечні для життя ускладнення, яких можна було б уникнути, проте молоді мами не знають як це зробити.

Метою статті є аналіз досвіду світової та вітчизняної педагогіки щодо підготовки підростаючих поколінь до здорового способу життя, створення на цій основі здорової сім'ї і виховання здорових дітей.

Виклад результатів аналізу світової та вітчизняної спадщини, у якій започаткована дана проблема. На основі вивчення та аналізу педагогічної спадщини класиків світової та вітчизняної педагогіки, можна зробити такі висновки.

1. Стародавній час

1. Виховання виникло разом з людиною. Тобто, коли від тваринного світу відбрунькувалась гілка гомінідів, то можна вважати, що у цієї форми людини (у певній мірі ще тварини) мало місце виховання, подібне до виховання у тваринному світі (у звірів) чи й ближче до того, яке ми бачимо у мавп.

2. На рівні розвитку людини, коли вона стала соціальною істотою (від 1,5 млн. до 200–300 тис. років до н. е.) у перехідної людини (людина вміла), напевне, виникло виховання як соціальне явище. Можливо це виховання і включало елементи досвіду, пов'язані із забезпеченням здоров'я дітей.

3. У Єгипті навчання в школі мистецтв було шкідливим для самопочуття, а можливо і для здоров'я учнів. А виховання в сім'ях іудеїв носило деспотичний характер. В Ірані за четвертий непослух дитину чекала смертна кара.

4. У Стародавні часи склалась Афіньська, Спартанська та Римська школи виховання. Спочатку виховання здійснювалось лише в сім'ї. За 3–2 тис. років до н. е. з'явилися перші школи у Межиріччі (Месопотамії) та Єгипті, які навчали грамоти, значно пізніше – у євреїв, в Ірані, Китаї та Індії.

5. В античному світі, зокрема у Спарті, склалась оригінальна і досить жорстока система військово-фізичного спартанського виховання з 7 до 20 років учнів чоловічої статі. Фізичне, і певною мірою військове виховання одержували і дівчата.

В Афінах учні одержували природовідповідніше розумове та військово-фізичне виховання, яке на відміну від спартанського не було жорстоким у плані розвитку фізичних сил. Римська система виховання була близькою до Афіньської. Всі типи виховання включали 3–4: сімейне виховання до 7 років і шкільне виховання у 2–3 етапи до 20 років. На території в межах сучасної України склалась сімейні традиції виховання.

6. В епоху Еллінізму у школах з'явилися тілесні покарання, менше стали приділяти уваги фізичному вихованню, проте приміщення гімназій стали відкритими для боротьби, ігор з м'ячем тощо. У результаті того, у Стародавньому Римі греко-римська культура, система виховання нагадувала грецьку модель. У скіфів у вихованні значну увагу приділяли загартуванню, розвитку фізичної вправності, спритності, мужності дітей і підлітків чоловічої статі. Юнаки одержували військову підготовку. І з метою регулювання шлюбних відносин виховання проводилось у відповідності з чотирма кастами чоловіків: отроки, юнаки, мужі і старці.

У стародавні часи внесок у розвиток педагогічної думки внесли Конфуцій, Плутарх, Піфагор, Демокріт, Платон, Антисфен, Аристотель, Цицерон, Сенека, Квінтіліон та ін., проте питання в плані формування здоров'я вони майже не ставили. У кінці цього історичного періоду у процес виховання починає втручатися церква. Підсумовуючи вищевикладене, треба зазначити, що у вихованні дітей було багато спільного.

2. Середньовіччя

1. Оскільки середньовічна церква категорично заперечувала всю спадщину античного світу, тому остання була вилучена зі змісту освіти.

2. У схоластичних школах (монастирські або внутрішні, зовнішні, так звані єпископські, або кафедральні та церковно-парафіальні) освіта була побудована на збірні молитов і псалмів із подальшим читанням релігійних книг і вивченням арифметики.

3. Із виникненням потреби суспільства в освічених людях на межі XI–XII століть у містах почали відкриватись міські гільдійські та цехові школи.

4. Виникло лицарське виховання, зміст якого здійснювався через «сім лицарських добродійностей».

5. У період Середньовіччя з'явилися виховання та освіта жінок, які мали жорсткий кастовий характер.

6. Серед видатних педагогів, які працювали у напрямку розвитку школи були: Вітторіно да Фельтре та Г. Гуаріні, які створили модель школи здоров'я. У книзі «Гаргантюа і Панагрюель» Ф. Рабле теоретично розробив модель виховання всебічно розвиненої людини.

За часів Київської Русі з прийняттям християнства (988) почалась нова епоха у вихованні дітей. Досить цінними у вихованні здорового покоління було «Повчання Володимира Мономаха дітям» (1096), в якому він радив бути діяльними, трудолюбивими, рано вставати, не лінуватись, не пиячити, не ледарювати, бути хоробрими, захищати свою Батьківщину.

Народна (родинна) педагогіка на прикладі билинних образів руських богатирів виховувала сильного, здорового, вмілого хлібороба, спритного мисливця й хороброго воїна.

У братських, січових і козацьких школах вивчались «сім вільних мистецтв» (верхова їзда, плавання, володіння мечем, фехтування тощо), пропагувалось прагнення до здоров'я.

3. Новий час

1. Після зникнення Візантійської імперії (1453 р.), оплоту феодального та релігійного тиску, становлення й утвердження промислового капіталізму, відбувся стрибок у розвитку науки і культури, з'явилась свобода думки.

2. Почалась епоха Відродження, коли все позитивне, що мала антична культура, відроджувалось і пропагувалось на основі нових потреб тогочасного суспільства.

3. Виразником ідеї капіталістичного суспільства став Я. Коменський. На розвиток школи у Північній Америці мали позитивний вплив законодавці Т. Джефферсон і Б. Франклін, в Європі розвитку педагогіки сприяли Д. Локк, І. Базедов, І. Герbart, Р. Оуен, Ф. Дістервег, О. Герцен, М. Чернишевський, М. Добролюбов, Г. Кершенштейнер, Д. Дьюї, Е. Мейман, В. Лай, К. Ушинський, П. Лесгафт.

4. Особливо великий внесок у розвиток теорії і практики формування здоров'я дітей і підлітків зробив Я. Коменський (досить цінні його поради подані у «Материнській школі», де він висвітлює як вагітна жінка повинна виношувати дитину, годувати материнським молоком, як харчувати дитину, пропонувати активний рух, давав поради щодо іграшок дитини, приміщення школи у плані збереження здоров'я дітей тощо, які є актуальними й сьогодні), Г. Сковорода й Т. Шевченко; О. Духнович (формування здоров'я засобами народної педагогіки), К. Ушинський (створення умов для фізичного розвитку дитини – нормальне харчування, сон, режим праці і відпочинку, фізична праця на відкритому повітрі, використання природних чинників: повітря, холоду, води та гігієнічних умов), П. Лесгафт (розробив систему фізичного виховання дітей і підлітків).

4. Новітній час

1. Після закінчення Першої світової війни мали місце кризові явища в деяких країнах Європи та в Росії, що призвело до змін у системі освіти (в Англії, США, Німеччині, Франції, Радянському Союзі) у бік її демократизації.

З'явилась Вальдорфська школа з побудовою навчаль-

но-виховного процесу відповідно до періодів найвищої продуктивності розумової діяльності учнів (у пік інтелектуальної активності), що позитивно впливало на збереження і зміцнення здоров'я учнів. Нова влада Радянської Росії здійснила відділення церкви від школи, була створена модель трудової політехнічної школи, систему Педологічних інститутів, які здійснювали антропометричні вимірювання дітей, проте вони були розгромлені і радянська педагогіка з 1936 року стала бездітною.

2. У розбудову нової системи освіти внесли свій вклад Н. Крупська, А. Луначарський, П. Блонський, С. Шацький та А. Макаренко, у якій навчання і виховання будувалось на засадах здорового способу життя.

Значний внесок у розроблення досвіду збереження і зміцнення здоров'я вихованців і втілення його в практику організації повсякденного життя і виховання неповнолітніх правопорушників вніс А. Макаренко. Він втілював ідею формування у них здоров'я і підготовки до здорового способу життя. Проте, оскільки передові на той час демократичні ідеї і практичне їхнє втілення суперечили жандармсько-колоніальній системі тоталітарного режиму, А. Макаренка було усунуто від керівництва колонією, що призвело до значного забуття питань здоров'я дітей і підлітків.

3. Після закінчення Другої світової війни відбувся новий перерозподіл сфер впливу на країни, підпорядковані Англії, Франції і США, зокрема ФРН, з одного боку, і підпорядковані Радянським Союзом – з іншого. У тих країнах, які були під контролем СРСР, формувалась освіта за радянським зразком. Відбулися зміни в системі освіти і в самих метрополіях. Так, у США були ліквідовані залишки расової та релігійної сегрегації в школі.

В Європі набув широкого розповсюдження гуманістичний напрямок у педагогіці, програмоване та проблемне навчання; в СРСР була створена система професійно-технічної освіти. У Радянському Союзі до ідеї гігієнічного виховання учнів повернулися у післявоєнний період і особливо на початку 50-х років. Значний вклад у втілення цих ідей вніс В. Сухомлинський. У 70–80-і роки зросло число досліджень із питань гігієнічної освіти та виховання, дотримання вимог гігієни в організації навчально-виховного процесу. Проте радянська, і зокрема українська педагогіка, далі цього майже не пішли. Проблема здоров'я учнів гостро не ставилася: соціалістична система гальмувала розвиток поглядів на здоров'я нації та їхнє упродовження в систему роботи школи.

Державно-бюрократична школа Радянського Союзу, як частина тоталітарного колоніального режиму, виконувала основне соціальне замовлення – формувати гвинтиків суспільства. Тому головним завданням було не здоров'я, а формування комуністичної свідомості людини, відданості соціалістичному суспільству. Цей підхід до проблеми виховання підростаючого покоління, здоров'я учнів зберігся до 1984 року, коли у згаданому вище документі КПРС «О реформе общеобразовательной и профессиональной школы» було офіційно поставлене питання про здоров'я дітей. Проте цей документ готувався в умовах тоталітарного режиму і на догоду йому проблема здоров'я, як і інші проблеми реформи школи, залишались лише черговими гаслами.

Педагогічна наука, маючи у своєму розпорядженні багатий досвід спартанського, лицарського, в тому числі і козацького виховання, досвід класиків вітчизняної та зарубіжної педагогіки, запроваджувала його в курсі історії педагогіки студентам педагогічних училищ, інститутів та університетів Радянського Союзу, проте у практиці роботи шкіл проблемам здоров'я учнів достатньо уваги не приділялось.

Питання підготовки учнів до створення сім'ї і виховання дітей значне місце займали у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. Зокрема, він пропонував виховувати учнів на одній із біблійних заповідей: «Поважай і шануй матір і батька – вони дали тобі життя». В сім'ї і школі панував культ Матері й Батька, Бабуся й Дідуся.

Велика педагогічна мудрість полягає в тому, вважав В. Сухомлинський, щоб навчити дівчат контролювати свої почуття, керувати ними, щоб вони не віддавалися стихії пристрасті, бездумності й жадобі хвилинної втіхи, бо статевий потяг, не одухотворений і не облагороджений мудрістю й мужністю, не олюднений обов'язком, – велике зло. Жінка має бути гордою. Він ставить питання про відповідальність закоханих молодих людей один перед одним, про одухотвореність почуттів, про любов як моральну доблесть і відповідальність.

В. Сухомлинський пропонує знайомити учнів із місією Жінки, Дружини і Матері, Мужчини, Чоловіка і Батька. Щоб підготувати учнів до майбутнього сімейного життя, він пропонує ввести в школі курс «Культура взаємовідносин у сім'ї».

4. У Радянському Союзі соціалістичне суспільство вичерпало себе, настала криза в освіті. Радянський Союз розпався. Кожна країна, колишня республіка Радянського Союзу та країни-сателіти, окремо розпочали розбудову своєї системи освіти.

5. Україна у спадок одержала кризові явища, які були в системі освіти колишнього Радянського Союзу.

Значний поштовх до перегляду педагогічної спадщини вітчизняних і зарубіжних педагогів у плані її використання в розробленні теорії і практики збереження, зміцнення, формування й відтворення здоров'я дітей і підлітків, учнів загальноосвітніх навчальних закладів України, мав місце після розпаду Радянського Союзу.

Здійснена перебудова змісту освіти відповідно до соціальних і національних потреб, проте проблема здоров'я учнів залишалась відкритою.

У Радянському Союзі була майже знищена церква, ліквідована частина національної культури, яка стосувалась підготовки молоді до створення сім'ї (народні свята, традиції тощо) в останнє десятиліття його існування в середніх загальноосвітніх школах було введено навчальний предмет «Етика і психологія сімейного життя». Проте після розпаду Радянського Союзу цей навчальний предмет випав із навчальних планів вітчизняних загальноосвітніх шкіл і в нових історичних умовах виникло багато проблем, пов'язаних з підготовкою майбутніх батьків до ведення здорового способу життя (ці питання у змісті згаданого вище навчального предмета не розглядалися) і виховання дитини на його засадах.

На основі тезисного викладення світового та вітчизняного досвіду підготовки підростаючих поколінь до здорового способу життя, створення сім'ї та виховання на цій основі здорових дітей можна дійти **ВИСНОВКІВ:**

1. Ще в умовах Радянського Союзу в Україні розпочався і триває процес демографічної кризи, однією з причин якого є низький рівень культури здоров'я нації, недостатність підготовки молоді до ведення здорового способу життя, створення сім'ї на його засадах і виховання дітей.

2. У світовій і вітчизняній педагогіці склався багатий досвід підготовки підростаючих поколінь до ведення здорового способу життя, створення сім'ї та виховання дітей на цій основі.

3. У світовий досвід підготовки підростаючих поколінь до ведення здорового способу життя, створення сім'ї та виховання дітей на цій основі значний внесок зробили наші вітчизняні педагоги К. Ушинський, А. Макаренко та В. Сухомлинський.

4. У курсі історії педагогіки педагогічних навчальних закладів оглядово вивчається світова та вітчизняна педагогіка, проте не зосереджується увага на пропагуванні здоров'я, здорового способу життя та підготовці молоді до створення сім'ї та виховання здорових дітей.

5. Якщо МОН України та органи освіти на місцях спрямують роботу щодо пропагування тієї частини світової та вітчизняної педагогічної спадщини, яка сприяє підготовці учнів до ведення здорового способу життя та створення сім'ї на його засадах, то це у якійсь мірі сприятиме уповільненню або й призупиненню процесу вимирання нації.